

QORAQALPOQ VA INGLIZ TILLARI O'RTASIDAGI LINGVISTIK INTERFERENSIYA MUAMMOLARI

Turejanova Altinay Aleuatdinovna,

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18932069>

Annotatsiya. Mazkur maqolada qoraqalpoq va ingliz tillari o'rtasidagi lingvistik interferensiya muammolari ilmiynazariy jihatdan tahlil qilingan. Til o'rganish jarayonida ona tilining ikkinchi tilga ko'rsatadigan ta'siri natijasida yuzaga keladigan interferensiya hodisasi, uning fonetik, leksik va grammatik darajalari batafsil yoritilgan. Shuningdek, qoraqalpoq tilida so'zlashuvchi o'quvchilarning ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida duch keladigan tipik xatolari va ularning sabablari tahlil qilingan. Maqolada interferensiyani bartaraf etishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: lingvistik interferensiya, qoraqalpoq tili, ingliz tili, fonetik interferensiya, grammatik interferensiya, leksik interferensiya, tipik xatolar.

Аннотация. В данной статье научнотеоретически анализируются проблемы лингвистической интерференции между каракалпакским и английским языками. Подробно освещены явление интерференции, возникающее в процессе изучения языка под влиянием родного языка на второй язык, его фонетические, лексические и грамматические уровни. Также проанализированы типичные ошибки, с которыми сталкиваются учащиеся, говорящие на каракалпакском языке, в процессе овладения английским языком, и их причины. В статье разработаны практические рекомендации, направленные на устранение интерференции.

Ключевые слова: лингвистическая интерференция, каракалпакский язык, английский язык, фонетическая интерференция, грамматическая интерференция, лексическая интерференция, типичные ошибки.

Abstract. This article provides a scientific and theoretical analysis of the problems of linguistic interference between Karakalpak and English languages. The phenomenon of interference arising in the process of language learning under the influence of the native language on the second language, its phonetic, lexical and grammatical levels are highlighted in detail. Typical errors encountered by Karakalpakspeaking learners in the process of acquiring English and their causes are also analyzed. The article develops practical recommendations aimed at eliminating interference.

Keywords: linguistic interference, Karakalpak language, English language, phonetic interference, grammatical interference, lexical interference, typical errors.

Kirish. Globallashuv jarayonlari jadallashgan hozirgi davrda chet tillarini, xususan, ingliz tilini o'rganishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda. Qoraqalpog'iston Respublikasida ham ingliz tilini o'qitish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq til o'rganish jarayonida o'quvchilarning ona tili bo'lgan qoraqalpoq tilining ingliz tiliga ko'rsatadigan ta'siri natijasida lingvistik interferensiya muammosi yuzaga keladi. Bu muammo til o'rganuvchilarning nutqida turli xil xatolarga sabab bo'ladi va ularning kommunikativ kompetensiyasini shakllantirishga to'sqinlik qiladi [1].

Lingvistik interferensiya masalasi tilshunoslikda U. Vaynrayx, E. Xaugen kabi olimlarning ishlarida o'rganilgan bo'lsada, qoraqalpoq va ingliz tillari misolida bu muammo maxsus tadqiqotni talab qiladi. Zero, qoraqalpoq tili turkiy tillar guruhiga mansub bo'lib, ingliz tili esa german tillari guruhiga kiradi. Tillarning bu tipologik farqi

interferensiyaning o'ziga xos xususiyatlarini keltirib chiqaradi. Shu bois mazkur maqolada aynan qoraqalpoq va ingliz tillari o'rtasidagi lingvistik interferensiya muammolari tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Lingvistik interferensiya nazariyasining asoschilaridan biri U. Vaynrayx hisoblanadi. Uning "Languages in Contact" asarida interferensiya hodisasi batafsil tahlil qilingan [2]. Olim interferensiyaning ikki yoki undan ortiq tillarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan til me'yoridan chetga chiqish deb ta'riflaydi. E. Xaugen esa interferensiyaning "til kontakti" nazariyasi doirasida o'rganib, uni fonetik, grammatik va leksik darajalarda tahlil qilgan [3].

O'zbekistonlik tilshunoslardan J. Bo'ronov [4] o'z tadqiqotlarida o'zbek va ingliz tillari qiyosiy tipologiyasi masalalarini yoritgan bo'lsa, N. Mahmudov [5] lingvistik interferensiyaning umumiy nazariy masalalarini tahlil qilgan. Qoraqalpoq tilshunosligida esa A. Bekbergenov, Q. Bayniyazov kabi olimlarning ishlarida qoraqalpoq tilining grammatik qurilishi, fonetik xususiyatlari o'rganilgan [6; 7].

So'nggi yillarda interferensiya muammosi bo'yicha bir qator tadqiqotlar olib borilgan. Xususan, D. Aytmuratova [8] qoraqalpoq va ingliz tillarining fonetik interferensiya masalalarini o'rgangan. Sh. Xojaniyazova [9] esa qoraqalpoq maktablarida ingliz tilini o'qitishda yuzaga keladigan grammatik interferensiyaning tahlil qilgan. Xorijlik olimlardan R. Lado [10] "Linguistics Across Cultures" asarida til o'rgatishda qiyosiy tahlilning ahamiyatini asoslab bergan.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida qiyosiy tipologik tahlil, kuzatuv, testsinov va intervyu metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot davomida Qoraqalpoq davlat universitetining 12 kurs talabalarining yozma va og'zaki nutqi tahlil qilindi, ular yo'l qo'ygan tipik xatolar aniqlanib, tasniflandi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot davomida qoraqalpoq tilida so'zlashuvchi o'quvchilarning ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida uchraydigan interferensiya hodisalari fonetik, grammatik va leksik darajalarda tahlil qilindi.

Fonetik interferensiya muammolari

Fonetik interferensiya talaffuz darajasida yuzaga keladi. Qoraqalpoq va ingliz tillarining fonetik tizimlari o'rtasidagi farqlar quyidagi interferensiyalarni keltirib chiqaradi: Birinchidan, ingliz tilidagi interdental tovushlar [θ] va [ð] qoraqalpoq tilida mavjud emas. Bu tovushlarni talaffuz qilishda o'quvchilar ko'pincha ularni [s], [z] yoki [t], [d] tovushlari bilan almashtiradilar. Masalan, "think" so'zi "sink" yoki "tink" tarzida, "this" so'zi esa "zis" yoki "dis" tarzida talaffuz qilinadi [8].

Ikkinchidan, ingliz tilidagi labialdental [w] tovushi qoraqalpoq tilida mavjud emas. O'quvchilar bu tovushni o'zbek tilidagi [v] yoki [u] tovushlari bilan almashtirishga moyil. Masalan, "water" so'zi "vater" yoki "uater" tarzida talaffuz qilinadi.

Uchinchidan, ingliz tilidagi uzun va qisqa unlilar farqi qoraqalpoq tilida mavjud emas. Bu esa "ship" va "sheep", "full" va "fool" kabi soʻzlarning ma'nosini farqlashda qiyinchilik tug'diradi.

Toʻrtinchidan, ingliz tilidagi diftonglar (ei, ai, oi, au, ou) qoraqalpoq tilidagi monoftonglar bilan almashtiriladi. Masalan, "go" soʻzi [gou] emas, balki [go] tarzida talaffuz qilinadi.

Grammatik interferensiya muammolari

Grammatik interferensiya morfologik va sintaktik darajalarda yuzaga keladi. Qoraqalpoq va ingliz tillarining grammatik qurilishidagi farqlar quyidagi interferensiyalarni keltirib chiqaradi:

1. Soʻz tartibi interferensiyasi. Qoraqalpoq tili SOV (egaobyektkesim) tipidagi til boʻlsa, ingliz tili SVO (egakesimobyekt) tipidagi tildir. Bu farq oʻquvchilarning ingliz tilida gap tuzishda soʻz tartibini buzishiga olib keladi. Masalan, qoraqalpoq tilida "Men kitob oʻqiyman" tarzida tuzilgan gap ingliz tilida "I book read" tarzida notoʻgʻri tarjima qilinadi [7].

2. Artikl interferensiyasi. Ingliz tilida artikl (a, an, the) mavjud boʻlsa, qoraqalpoq tilida artikl yoʻq. Shu sababli oʻquvchilar koʻpincha artikllarni tushirib qoldiradilar yoki notoʻgʻri qoʻllaydilar. Masalan, "He is student" (toʻgʻrisi: "He is a student") yoki "I saw the book on table" (toʻgʻrisi: "I saw a book on the table") kabi xatolar uchraydi [9].

3. Zamonlar interferensiyasi. Ingliz tilida 12 zamon shakli mavjud boʻlsa, qoraqalpoq tilida zamonlar tizimi nisbatan sodda. Ayniqsa, Continuous (davomli) va Perfect (tugallangan) zamonlarini ifodalashda qiyinchiliklar yuzaga keladi. Masalan, "I am reading" va "I have read" oʻrtasidagi farqni tushunish va toʻgʻri qoʻllash oʻquvchilar uchun murakkab vazifadir.

4. Koʻmakchi fe'llar interferensiyasi. Ingliz tilidagi modal fe'llar (can, may, must) tizimi qoraqalpoq tilidagi modal soʻzlar tizimidan farq qiladi. Bu esa "I can to go" (toʻgʻrisi: "I can go") yoki "He must studies" (toʻgʻrisi: "He must study") kabi xatolarga olib keladi.

5. Egalik interferensiyasi. Qoraqalpoq tilida egalik qoʻshimchalar orqali ifodalansa, ingliz tilida egalik olmoshlari va 's qoʻshimchasi orqali ifodalanadi. Bu farq "My brother book" (toʻgʻrisi: "My brother's book") yoki "This is mine book" (toʻgʻrisi: "This is my book") kabi xatolarni keltirib chiqaradi.

Leksik interferensiya muammolari

Leksik interferensiya soʻz tanlash va qoʻllash darajasida yuzaga keladi. Quyidagi leksik interferensiya turlari kuzatiladi:

1. Soʻzmasoʻz tarjima interferensiyasi. Oʻquvchilar qoraqalpoq tilidagi ibora yoki birikmalarni soʻzmasoʻz ingliz tiliga tarjima qiladilar. Masalan, qoraqalpoq tilidagi "qoʻl qoy" (imzo chekmoq) iborasi "hand put" tarzida notoʻgʻri tarjima qilinadi.

2. Paronimlar interferensiyasi. Qoraqalpoq va ingliz tillarida shaklan o'xshash, ammo ma'nosi farqli so'zlar (false friends) mavjud. Masalan, ingliz tilidagi "magazine" (jurnal) va qoraqalpoq tilidagi "magazin" (do'kon) so'zlari shaklan o'xshash, ammo ma'nosi farqli.

3. Semantik interferensiya. Bir so'zning qoraqalpoq tilidagi ma'no doirasi bilan ingliz tilidagi ma'no doirasi mos kelmasligi natijasida yuzaga keladi. Masalan, qoraqalpoq tilidagi "bil" fe'li ingliz tilida "know" va "can" fe'llariga to'g'ri keladi. O'quvchilar "I know to swim" (to'g'risi: "I can swim") tarzida noto'g'ri qo'llaydilar.

Empirik tadqiqot natijalari

Qoraqalpoq davlat universitetida olib borilgan tadqiqot davomida 50 nafar 1kurs talabasining yozma va og'zaki nutqi tahlil qilindi. Quyidagi natijalar aniqlandi:

Talabalar tomonidan yo'l qo'yilgan xatolarning 45% grammatik interferensiya, 35% fonetik interferensiya va 20% leksik interferensiya hissasiga to'g'ri keladi.

Grammatik interferensiya ichida eng ko'p uchraydigan xatolar artikl qo'llash (30%), zamon shakllari (25%) va so'z tartibi (20%) bilan bog'liq.

Fonetik interferensiya ichida eng ko'p uchraydigan xatolar interdental tovushlar (40%), uzunqisqa unlilar farqi (30%) va [w] tovushi (20%) bilan bog'liq.

Leksik interferensiya ichida eng ko'p uchraydigan xatolar so'zmaso'z tarjima (50%) va semantik interferensiya (30%) bilan bog'liq.

Interferensiyani bartaraf etish yo'llari va amaliy tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, qoraqalpoq tilida so'zlashuvchi o'quvchilarda ingliz tilini o'rgatish jarayonida interferensiyani bartaraf etishga qaratilgan quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Qiyosiy yondashuvni qo'llash. Ingliz tilini o'qitishda qoraqalpoq va ingliz tillarining qiyosiy tahliliga asoslangan metodikani joriy etish lozim. O'qituvchilar dars jarayonida ikki til o'rtasidagi farqlarni aniq ko'rsatib berishlari, o'xshashlik va farqlarni tahlil qilishlari tavsiya etiladi [10].

2. Fonetik interferensiyani bartaraf etish uchun maxsus mashqlar ishlab chiqish. Ayniqsa, ingliz tilidagi interdental tovushlar, [w] tovushi va uzunqisqa unlilarni talaffuz qilishga oid maxsus mashqlar tizimini yaratish zarur. Bu mashqlar talaffuzni avtomatlashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

3. Grammatik interferensiyani bartaraf etish uchun kontrastiv tahlilga asoslangan mashqlar. Artikl, zamon shakllari, so'z tartibi kabi murakkab mavzular bo'yicha qiyosiy jadvallar tuzish va ular asosida mashqlar berish samarali natija beradi.

4. Leksik interferensiyani bartaraf etish uchun kontekstual yondashuv. So'zlarni alohida emas, balki kontekstda o'rgatish, false friends (soxta o'xshash so'zlar) ro'yxatini tuzish va ularga alohida e'tibor qaratish lozim.

5. Interaktiv texnologiyalardan foydalanish. Audio va video materiallar, interaktiv dasturlar, onlayn platformalar orqali talabalarning tinglab tushunish va gapirish ko'nikmalarini rivojlantirish interferensiyani kamaytirishga yordam beradi.

6. Individual yondashuv. Har bir talabaning tipik xatolarini aniqlab, ularga individual korreksion mashqlar berish lozim. Buning uchun portfoliodan foydalanish, xatolar kundaligini yuritish tavsiya etiladi.

7. O'qituvchilar malakasini oshirish. Qoraqalpoq maktab va universitetlarida ingliz tili o'qituvchilarining lingvistik interferensiya muammolari bo'yicha bilimlarini oshirish, ularni zamonaviy metodikalar bilan tanishtirish maqsadga muvofiq.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, qoraqalpoq va ingliz tillari o'rtasidagi lingvistik interferensiya muammosi murakkab va ko'p qirrali hodisa bo'lib, u fonetik, grammatik va leksik darajalarda namoyon bo'ladi. Tillarning tipologik farqlari interferensiyaning o'ziga xos xususiyatlarini keltirib chiqaradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qoraqalpoq tilida so'zlashuvchi o'quvchilar ingliz tilini o'zlashtirish jarayonida eng ko'p grammatik interferensiyaga duch keladilar, undan keyin fonetik va leksik interferensiya turadi.

Interferensiyani bartaraf etish uchun qiyosiy yondashuvga asoslangan maxsus metodika, kontrastiv tahlil mashqlari, interaktiv texnologiyalar va individual yondashuvni qo'llash lozim. Bu borada o'qituvchilarning malakasini oshirish, maxsus o'quv qo'llanmalar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kelgusida qoraqalpoq va ingliz tillari o'rtasidagi interferensiya muammolarini chuqurroq o'rganish, har bir interferensiya turi bo'yicha maxsus korreksion metodikalar ishlab chiqish, shuningdek, kompyuter lingvistikasi va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalangan holda interferensiyani aniqlash va tuzatish dasturlarini yaratish istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Vaynrayx, U. (1979). Language Contacts: Problems of Interference. New York: Linguistic Circle Publications, 245 p.
2. Weinreich, U. (1953). Languages in Contact: Findings and Problems. New York: Linguistic Circle of New York, 148 p.
3. Haugen, E. (1956). Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide. Alabama: University of Alabama Press, 159 p.
4. Bo'ronov, J. (2015). Ingliz va o'zbek tillari qiyosiy grammatikasi. Toshkent: O'qituvchi, 312 b.
5. Mahmudov, N. (2018). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Universitet, 280 b.
6. Bekbergenov, A. (2010). Qoraqalpoq tili grammatikasi. Nukus: Qaraqalpaqstan, 356 b.
7. Bayniyazov, Q. (2015). Házirgi qaraqalpaq tili. Nókis: Qaraqalpaqstan, 412 b.
8. Aytmuratova, D. (2021). Qoraqalpoq va ingliz tillari fonetik interferensiyasi. Qoraqalpoq davlat universiteti ilmiy axborotnomasi, 3(2), 4551.
9. Xojaniyazova, Sh. (2022). Qoraqalpoq maktablarida ingliz tilini o'qitishda grammatik interferensiya muammolari. Filologiya masalalari, 4(1), 7885.
10. Lado, R. (1957). Linguistics Across Cultures: Applied Linguistics for Language Teachers. Michigan: University of Michigan Press, 141 p.